

УДК 631.1:631.11

Адамчук Т. Л., асистент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В статті систематизовано й узагальнено теоретичні основи підприємництва в сфері агробізнесу. Проаналізовано стан та ефективність функціонування підприємства в умовах ринкового розвитку сільськогосподарського виробництва. Виокремлено фактори, які впливають на рівень розвитку аграрного підприємництва. Заходи, які пропонуються в дослідженні, мають як теоретичне, так і практичне значення.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємництво, розвиток підприємництва, фактори розвитку, функції підприємництва.

Світовий досвід свідчить, що високоефективною економіка може бути лише на ринкових засадах. Тому в Україні вже зроблено ряд кроків у цьому напрямку, а саме: зміни в законодавчому забезпеченні, які створюють шлях для розвитку приватного підприємництва; законодавчо закріплено рівність державної, комунальної та приватної форм власності, самостійність у виборі напрямку діяльності тощо. Вирішення проблеми продовольчої безпеки країни багато в чому залежить від розвитку малого і середнього підприємництва в сільському господарстві. Процес розвитку підприємництва багато в чому визначається специфікою агропромислового виробництва та пов'язаними з нею особливостями економіки сільського господарства. На жаль, реформування сільськогосподарського виробництва не супроводжується стабільним підвищенням ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників, а, навпаки, мають місце значні її варіації. Тому актуальним питанням є виокремлення факторів, які впливають на економічну ефективність та розвиток сільськогосподарських підприємств.

В науковій літературі широко дискутуються питання розвитку підприємництва як підсистеми національної економіки. Широко досліджуються як загальнофілософські теоретичні складові розвитку підприємництва, так і функціональні та секторні особливості. Теоретичні аспекти дослідження економічного змісту підприємництва знайшли відображення в роботах вітчизняних вчених. До їх числа слід віднести О. Барановського, З. Варналія, А. Виноградська, В. Геє-

ця, А. Кисельова, Ю. Клочка, Т. Ковальчука, Л. Мельника, С. Мочерного, Ю. Ніколенка, Є. Панченка, С. Реверчука, В. Сизоненка, А. Чухна та інших. Проблемам ефективності господарювання суб'єктів підприємницької діяльності в сільському господарстві в умовах ринку присвячені наукові праці вчених-аграрників: В. Андрійчука, А. Бурика, В. Галушко, О. Єрмакова, Ф. Зінов'єва, М. Калінчика, О. Крисального, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Терещенка, І. Червена, О. Шпичака, В. Юрчишина та багатьох інших. Сучасна практика потребує досліджень проблематики розвитку підприємництва з урахуванням особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні тенденцій та факторів розвитку підприємництва в аграрній сфері національної економіки.

В результаті земельної реформи основною формою господарювання нових аграрних формувань є підприємництво, яке представляє самостійну, ініціативну, систематичну на власний ризик діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції. Іншими словами – це процес, який передбачає здійснення виробничої (господарської) діяльності з фінансовою, моральною та соціальною відповідальністю [1, С. 206].

В умовах спаду сільськогосподарського виробництва, та в зв'язку з цим зростання безробіття на селі, важливого значення набуває розвиток сільськогосподарського підприємництва як у сфері виробництва, так і в сфері послуг. Підприємницька діяльність забезпечує сільському населенню зайнятість та розширення її видів, скорочення сезонності виробництва, сприяє зростанню доходів і добробуту сільських сімей, більш повному використанню місцевих ресурсів.

Суб'єктами сільськогосподарського підприємництва може бути практично кожен індивідуум як фізична особа, група громадян, трудові колективи, господарські товариства як юридичні особи всіх форм власності. В світовій практиці відомо різні форми господарювання, які одночасно є суб'єктами господарювання. Це індивідуальна трудова діяльність, державне підприємство, кооперативи, колективні підприємства, фермерські господарства, орендні підприємства, акціонерні товариства, малі підприємства, асоціації, консорціуми, спільні підприємства тощо.

За даними Держстату в Україні на 1 листопада 2015 року кількість фактично працюючих сільськогосподарських підприємств за організаційними формами становила 51926, в тому числі : господар-

ські товариства – 7721 суб'єкт, приватні підприємства – 3627, виробничі кооперативи – 596, фермерські господарства – 38850, державні підприємства – 241, підприємства інших форм господарювання – 891 [2, С. 128].

Рівень розвитку підприємництва впливає на насичення ринку товарами, дозволяє налагодити соціальну сферу, обслуговування, створює додаткові робочі місця, збільшує конкуренцію, а найголовніше, сприяє підвищенню ефективності агропромислового виробництва.

В Україні з 2012 р. діє Закон «Про розвиток і державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» [3], затверджена Концепція загальнодержавної програми розвитку малого та середнього підприємництва на 2014–2024 рр. [4]. Але на даному етапі економічних перетворень аграрна сфера істотно відстає в розвитку підприємництва, а відповідно і ринкових відносин. Тут накопичилося багато теоретичних і практичних питань, відповіді на які треба шукати з урахуванням особливостей як регіону, так і сільського господарства як важливої та специфічної галузі економіки. Відомо, що в розвиненій ринковій економіці економічна свобода підприємця – об'єктивний результат взаємодії економічно відокремлених суб'єктів господарських відносин, а її межі відображають ступінь узгодження їх інтересів.

Від того, наскільки підприємці сприйнятливі до нових технологій, прогресивних методів господарювання, залежить не тільки економічне зростання, а й майбутнє нашої економіки. Підприємець в сільському господарстві, як і в будь-якій галузі економіки, переслідує свою індивідуальну мету отримання максимального прибутку. Засобами досягнення цієї мети є зміни в аграрному секторі економіки. Підприємець з однаковим успіхом може використовувати для себе як руйнівні, так і творчі з точки зору суспільства процеси. Він може мати успіх як на руйнуванні віджилих форм, так і просто на розвалі сільського господарства.

При оцінці ефективності підприємництва необхідно враховувати такі відмінні риси сільськогосподарського виробництва:

- в сільському господарстві головним засобом виробництва є земля, яка не амортизується і, отже, не бере участь у формуванні собівартості продукції;
- в той же час різний рівень природної родючості й місця розташування сприяють утворенню диференційованого доходу (ренти);
- істотною специфікою даної галузі є сам процес виробництва. Частина виробленої продукції не продається на сторону, а залишається усередині господарства на цілі відтворення та власного спо-

живання;

- тривалий кругообіг оборотних коштів, авансованих у виробництво, викликаний природними та сільськогосподарськими виробничими процесами, визначає нерівномірність надходження коштів від продажу продукції та дає можливість оцінки реального фінансового результату господарської діяльності підприємства лише в кінці року.

З метою аналізу умов для формування підприємництва в сільському господарстві доцільно вивчити проблеми, з якими стикаються підприємці при виробництві, переробці та збуті продукції для усунення та зниження виявлених недоліків.

Розвиток аграрного підприємництва залежить не тільки від його організаційної структури, а й від дії факторів, здатних його активізувати.

Розрізняють зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх факторів, що істотно впливають на ефективність діяльності підприємництва, можна віднести:

- природні фактори – визначають галузеву спеціалізацію та розміщення сільськогосподарських підприємств (якість ґрунтів, тривалість безморозного періоду, забезпеченість водними ресурсами, топографічні умови місцевості і тощо);

- соціально-культурні – впливають на визначення специфіки організації підприємництва та ділову етику, на формування потреб і особливості попиту (моральні та естетичні норми, рівень освіти сільського населення тощо);

- демографічні – визначають можливості використання робочої сили (чисельність населення, природній рух);

- технологічні – обумовлюють не тільки характер і форми здійснення виробництва, але і способи підприємницької діяльності (рівень розвитку науки і техніки, наявність нових технологій та їх застосування);

- економічні – визначають умови розподілу обмежених ресурсів і рівень підприємницької активності (податкова політика, рівень ринкової конкуренції, рівень доходів тощо);

- правові – не тільки забезпечують передумови підприємницької діяльності, а й визначають рівень її активності (законодавчий захист підприємництва, характер регулюючого втручання держави);

- політичні – обумовлюють соціальну інтегрованість підприємництва в суспільстві та його ідеологію (характер взаємовідносин суспільства та держави, способи управління, стійкість політичних інститутів);

- інституційні – обумовлюють інтенсивність товарообмінних

операцій, розширюючи можливості для підприємницької діяльності (розвиток банківської системи, розвиток страхової справи, розвиток засобів зв'язку та інформаційного забезпечення).

До внутрішніх факторів, відносять:

- розвиненість відносин власності, що визначають ступінь господарської мотивації агентів ринку і контролю за використанням ресурсів; можливість здійснення господарських операцій; забезпечують мобільність капіталу; демократизацію відносин власності, що сприяє об'єднанню і мотивації властивостей підприємницької функції (чіткість визначення прав власності, розвиненість форм власності тощо);

- особливості внутрішньої організації господарюючих суб'єктів, що безпосередньо впливають на зміст і форми реалізації функціональних ознак підприємництва (масштабність організації, особливості ієрархічної структури тощо) [5].

У процесі розвитку і становлення підприємницьких структур, дієвість будь-якого фактора може змінюватися. Одні фактори можуть втрачати свою роль, або ж можуть почати діяти нові, які раніше не діяли.

Сільське господарство – це абсолютно окрема сфера виробництва. Земля, на відміну від інших засобів виробництва, не продукт праці людини, розміри землі не можуть бути збільшені. При правильному використанні в сільському господарстві земля не тільки не втрачає своїх якостей, але навіть покращує їх, в той час як всі інші засоби виробництва поступово застарівають морально і фізично, замінюються іншими. Земля, будучи загальним засобом виробництва, виступає і як засіб праці, і як предмет праці.

Підприємницька діяльність суб'єктів сільськогосподарського господарювання починається з оцінювання основних природних факторів (землі, клімату). Адже природні фактори та їх характер визначають практичні рамки, у яких суб'єкти сільськогосподарського підприємництва здійснюють спеціалізацію господарювання та вирішують, як використовувати виробничі ресурси. Оскільки організація господарства та його рентабельність залежить від ґрунтів, клімату та інших умов, то необхідно ретельно вивчити характер і властивості цих факторів.

Вплив природних факторів на господарську діяльність суб'єктів сільськогосподарського підприємництва можна характеризувати наступним чином:

- вони значною мірою визначають можливості вирощування тих або інших сільськогосподарських культур або організацію інших галузей, впливають на вихід продукції і таким чином на ва-

ловий дохід підприємства;

- обумовлюють технологічні та організаційні методи роботи у рільництві, характер і розмір виробничих витрат;
- можуть створювати специфічні проблеми, які вимагають спеціальних заходів чи господарських прийомів для їх ліквідації (дренування земель, планування поверхні ґрунту, захист від приморозків тощо), що призводить до додаткових витрат виробництва;
- диктують основні вимоги до організації тваринництва;
- тісно пов'язані із сезонністю виробництва і терміном виконання робіт, зокрема збиранням врожаю.

Для організації виробництва велике значення мають чотири характеристики земельних угідь господарства: місце розташування і конфігурація ділянки, яку займає господарство; топографія місцевості; властивості ґрунту й обмеженість земельних ресурсів. Кожна з них прямо чи побічно впливає на організацію господарства та його прибуток.

Вплив місця розташування господарства полягає в тому, що із збільшенням відстані від ринку чи постачально-збутового центру прибуток господарства зменшується внаслідок зростання витрат виробництва. Велике значення має також місце розташування господарства у зв'язку з такими природними факторами як вода і клімат, оскільки мікрокліматичні відмінності мають особливе значення для виробництва овочів і фруктів.

Топографія господарства значною мірою зумовлює вибір культур, технологій їх вирощування, обсяг витрат виробництва і валового доходу господарства.

Ґрунти являють собою третю характеристику земельних угідь, якій господарство, як правило, надає найбільшого значення, оскільки природна родючість ґрунтів дуже різна. Тому одне із завдань раціональної організації господарства – планування такого використання ґрунтів господарства і такої системи ведення господарства, які забезпечували б найбільш вигідне виробництво у конкретних умовах [6, С. 38-40].

Функціонування сільськогосподарського сектора економіки залежить від природних умов, які призводять до нерівномірного використання робочої сили протягом року, нерівномірного надходження продукції і грошових доходів протягом року. Вплив природних факторів позначається також на вирощуванні певних сільськогосподарських культур у відповідних природних умовах. Досягнення науки і техніки дозволяють послабити вплив природних умов, але тільки до

певних меж і при наявності інших факторів.

Рівень життя сільських жителів значно поступається міському населенню по наступних основних причинах:

- недостатності установ культури, охорони здоров'я, народної освіти;

- брак фахівців;

- низький рівень заробітної плати.

Наявність цих проблем призводить до міграції населення з села в місто, причому вибуває населення молодих вікових груп, йде процес старіння населення і вимирання села. Тому вкрай необхідна система державної підтримки сільськогосподарського підприємництва.

Підприємець (фермер, акціонер, кооператор тощо) на ринку діє в повній відповідності зі своєю природою: для нього будь-які зміни, що відбуваються в аграрному секторі – простір для «новаторства». Тому головним завданням державної політики щодо нових форм підприємництва в аграрному секторі є точна оцінка позитивних і негативних процесів, що відбуваються в сучасній економіці. Для цього необхідна детальна оцінка реального стану сільського господарства. Це важливо не тільки для того, щоб загальний інтерес був захищений від деструктивних дій. Це важливо і для активізації конструктивних, творчих процесів, особливо у виробничих галузях, стан і розвиток яких є матеріальною основою продуктивності праці, витрат, доходів, конкурентоспроможності сільгосппродукції.

Слід також розрізняти дві групи функцій підприємництва в сільському господарстві. Перша з них відображає поточні завдання пристосування до умов середовища та здатність підприємця реагувати на його зміни. З цієї точки зору набір підприємницьких функцій є не що інше, як специфічні види управлінської діяльності. Друга група функцій підприємництва характеризує його вплив на господарську середовище. Однією з функцій підприємництва є сприяння встановленню ринкової рівноваги. Реагуючи на потенційне джерело вигоди, підприємець збільшує пропозицію, адекватно переміщуючи блага та нарощуючи їх виробництво. Переміщуючи блага з ринків, де вони в надлишку, на ринки, де вони дефіцитні, підприємець сприяє встановленню рівноваги на товарних ринках. З іншого боку, нарощуючи виробництво за рахунок залучення додаткових ресурсів, підприємець сприяє більш раціональному їх розподілу, забезпечуючи тим самим рівновагу на сировинних і продовольчих ринках регіону та країни в цілому [5].

На спеціалізацію сільського господарства впливає співвідношення між міським і сільським населенням. Крім того, населення забезпечує відтворення трудових ресурсів для галузі. Залежно від за-

безпеченості трудовими ресурсами, з урахуванням трудових навичок населення, розвивається те чи інше виробництво сільськогосподарської продукції, що характеризується неоднаковою трудомісткістю. Найбільш трудомісткими вважаються виробництва овочів, картоплі, цукрових буряків та інших технічних культур, деякі галузі тваринництва. Використання спеціалізованих кваліфікованих кадрів сприяє зростанню продуктивності праці, зменшення витрат праці на виробництво даної продукції. Підвищена міграція населення в ряді регіонів в даний час обмежує виробництво трудомістких видів продукції. На розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва впливають також інтереси місцевого населення, які в минулому недостатньо враховувалися.

Проблеми підприємницького сектора часто корелюють із загальними проблемами розвитку інфраструктури, такими як наявність автомобільних доріг, але деякі питання є домінуючими для підприємницького сектора і другорядними для решти жителів села, наприклад, наявність розвиненої системи засобів зв'язку, що забезпечує оперативне вирішення ряду поточних питань. Таким чином, завдання формування елементів інфраструктури можна вирішувати, залучаючи кошти підприємців конкретної території як найбільш зацікавлених економічних суб'єктів господарювання шляхом диференціювання податкових ставок в частині податків і зборів, що сплачуються підприємцями і відносяться до бюджетів місцевих і регіональних органів влади.

Ступінь розвиненості економіки сільського господарства та підприємництва багато в чому залежить від того, як далеко вона зробила крок у створенні і використанні індустріальних методів. В кінцевому рахунку це визначає і ступінь конкурентоспроможності сільського господарства регіону, його можливості та обмеження.

Цілком обґрунтовано специфічність підприємницької діяльності в сільському господарстві пов'язується з поняттям ризику. Прийняття на себе ризику в умовах невизначеності може бути головною і визначальною ознакою в сільському підприємстві. Ризик багато в чому залежить від точності прогнозу, кваліфікації, досвіду та інтуїції підприємця.

Підприємець діє одночасно в декількох сферах: в торговельній, фінансовій, виробничій, в сфері аграрних відносин власності. Очевидно, що вимоги, які диктуються сільськогосподарським виробництвом, відрізняються від традиційних умов фінансових взаємин або відносин з покупцями та постачальниками. Діяльність підприємця не можна розглядати як класичну поведінку, що визначається відноси-

нами попиту і пропозиції.

У безпосередній підприємницькій дії технологія, фінанси, збут являють собою органи єдиного тіла сільгоспідприємства, які мають продовження в аграрному просторі, а за його межами – вже в якості самостійних сфер. Ці самостійні сфери і представляють ту область, де конструктивно виникають зміни, що передують і зумовлюють нововведення, які здійснює підприємець вже всередині свого господарства. Нововведення спочатку призводять до змін всередині сільгоспідприємства, але потім впливають і на зовнішню сферу, і кожна нова зміна веде до більшого або меншого розвитку всього аграрного сектора. Виняткову роль підприємництво повинно грати у впровадженні в сільськогосподарське виробництво сучасної техніки та агротехнологій, нових форм організації виробництва та праці.

Проаналізувавши внутрішні та зовнішні фактори, що мають істотний вплив на аграрний бізнес, можна виділити основні проблеми з якими стикаються підприємці: несприятливі погодні умови; збіднення ґрунтів та скорочення посівних площ; зношеність сільськогосподарського обладнання та техніки; низька оплата праці та матеріальна відповідальність; нестача висококваліфікованих фахівців; нестабільна економічна ситуація в країні; погано розвинена інфраструктура, яка ускладнює розвиток сільськогосподарського бізнесу; відсутність каналів збуту продукції; слабка інформаційна підтримка; суперечлива законодавча база, яка не може захистити інтереси малого та середнього підприємництва; висока конкуренція з боку зарубіжних сільгосптоваровиробників; нестача фінансових коштів; високі процентні ставки по кредитах; недостатньо великий попит на зовнішньому і внутрішньому ринках; слабка державна підтримка тощо.

Розвиток підприємництва в Україні є істотним резервом економічного зростання. Для вирішення виниклих проблем можна виділити ряд напрямів та заходів, що сприяють підвищенню ефективності діяльності суб'єктів сільськогосподарського підприємництва:

- вдосконалення нормативно-правової бази;
- створення ефективної системи фінансово-кредитного обслуговування та оптимального оподаткування для малого та середнього бізнесу;
- формування ринкової інфраструктури на продовольчому ринку;
- активний розвиток кооперації та агропромислової інтеграції;
- розширення інвестиційної бази, тому що підприємництво, особливо мале, на етапі свого становлення, не може обійтися без залучення додаткових фінансових та матеріальних ресурсів;

- розробка заходів для ефективного управління підприємницьким ризиком;
- створення ефективної системи підготовки висококваліфікованих фахівців для аграрного виробництва;
- вдосконалення механізмів використання державного та комунального майна для розвитку бізнесу;
- активна антимонопольна політика та припинення недобросовісної конкуренції по відношенню до підприємств малого та середнього бізнесу;
- оптимізація державної підтримки сільського господарства.

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с. 2. Україна у цифрах у 2015 році : статистичний збірник / за редакцією І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 239 с. 3. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». – Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 3. – Ст. 23. 4. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 641-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80> . 5. Шабанов М. Г. Особенности и факторы развития предпринимательства в сельском хозяйстве региона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-i-factory-razvitiya-predprinimatelstva-v-selskom-hozyaystve-regiona#ixzz4aicglwsu>. 6. Гордійчук А. С. Економіка сільськогосподарського підприємництва. Навчальний посібник / А. С. Гордійчук, О. А. Стахів. – Рівне : НУВГП, 2009. – 438 с.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н. Б. (НУВГП)

Adamchuk T. L., Assistant (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

FACTORS BUSINESS DEVELOPMENT IN AGRICULTURE

Theoretical basis of business in agricultural sphere are systematized and generalized. Economic situation and the effectiveness of enterprises considering market development of agricultural production is analyzed. Isolate factors that affect the level of development of the agricultural business.

Such problems as efficiency improvement of the state support of production, introduction of advanced technologies into the production

process, development of credit and consumer cooperation, social protection of farmers, members of their families and workers. The ways of activization of entrepreneurial activities in rural areas are proposed.

The measures proposed in the study have both theoretical and practical importance.

***Keywords:* agricultural entrepreneurship, entrepreneurship development, development factors, business functions.**

Адамчук Т. Л., ассистент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В статье систематизированы и обобщены теоретические основы предпринимательства в сфере агробизнеса. Проанализировано состояние и эффективность функционирования предприятия в условиях рыночного развития сельскохозяйственного производства. Выделены факторы, влияющие на уровень развития аграрного предпринимательства. Мероприятия, которые предлагаются в исследовании, имеют как теоретическое, так и практическое значение.

***Ключевые слова:* сельскохозяйственное предпринимательство, развитие предпринимательства, факторы развития, функции предпринимательства.**
